

АВАНТУРЫ ПРАНЦІША ВЫРВІЧА, ШКАЛЯРА І ШПЕГА

Медны шэлег – гэта вам не срэбны грош... І тым болей не чырвоны талер.

Але каб вызначыць, куды далей рушыць з гэтага няўтульнага раздарожжа, дзе толькі і ёсць што тры асіны, пахілены драўляны крыж ды вялізная, як саксонскі ложкак караля Аўгуста, і бяздонная, як кішэні ягоных амаратаў, лужына, дык і мядзак прыдасца.

Пранцысь – учорашні навучэнец Менскага езуіцкага калегіюму, а сёння – прайдзісвет, галадранец, валацуга, галыганец ды як яго там яшчэ ўшаноўвала гандлярка булкамі на Ніжнім рынку, і што наперадзе – невядома, бо ў васемнаццаць гадоў нават святы Францішак Асізскі меў у галаве вецер, а ў руках – чарку віна...

Праўда, віном, салодкім і спакусным, нібы яблык у руцэ прабабулі Евы, як відаць, пачаставацца Пранцысю выпадзе яшчэ не хутка... Маем на ўвазе – за ўласны кошт.

Але дзе-небудзь ды знойдзецца халяўны келіх для не дужа моцнага, але ладнага блакітнавокага шкаляра з усмешлівымі вуснамі і ўпартым русявым чубам...

Дзе?

Пранцысь падкінуў шэлег уверх. Шэлег вярнуўся назад нібыта неахвотна, некалькі разоў перакруціўшыся ў паветры – ясная справа, кампаніі, нават такой жа мядзянай, у торбе гаспадара яму не прадбачылася. Баявіты вершнік з мечам на цьмяным твары манеты скакаў у бок Валожына. А можа, Варшавы... Ці Дрэздэна...

А чаму б шкаляру, які дасканала авалодаў кухоннай лацінкай, не дайсці да Дрэздэна ці нават Рыма? Паўсюль знойдзецца таўсманная гандлярка булкімі, якая час ад часу страчвае пільнасць дзеля вельмі карыснага для разгону флегмы і спальвання лішняй жоўці перабрэху з суседкамі па кірмашы, і ўжо, ясная справа, не здольная дагнаць жвавага, як вадкае срэбра, нашчадка згалелага шляхецкага роду Вырвічаў герба “Гіпацэнтаўр” – на якім некалькі стагоддзяў кентаўр з сімпатычным, дужа рахманым тварам замахваецца мячом на ўласны хвост, што ператварыўся ў ікластага цмока. Бацька, пан Даніла Вырвіч, а ён часам прыпадабняўся пасля карчмы пабітаму цмоку, казаў, выява на іхнім гербе азначае, што ў кожным хаваецца і анёл, і

пакорлівая жывёла, і драпежны звер, і трэба заўсёды мець пры сабе бліскучы меч шляхецкай годнасці ды адвагі, каб застацца чалавекам...

Асіны мілажальна зашаргацелі вузкімі лістамі, нібыта касцельныя дэвоткі заскавыталі ў спіну: ой, прападзе, скруціць голаў, загубіць душу сваю грэшную неслух чубаты...

А Пранцысь перахрысціўся на пахілены крыж з парэшткамі аброчнага рушніка, гадоў дваццаць таму вытканага зьяканай, што не павядуць да шлюбу, альбо што не вернецца са слаўнага каралеўскага войска ейны чалавек, ткаляй... Паправіў на галаве шляхецкую шапку з сапраўдным, хаця й паедзеным моллю собалем і жаўтаватым дыяментавым гузам – адзінае, што старэйшы пан Вырвіч змог падарыць сыну-студыёзусу, акрамя пацямнелага ад часу прадзедавага залатога сыкгнету ды шаблі з выгравіраваным на дзяржальне гербам “Гіпацэнтаўр”. Старанна начышчаны Гіпацэнтаўр быў ганебна пакінуты ў канвенце – інтэрнаце калегіюма падчас тэрміновай рэтырацыі... Пранціш здушыў горкі ўздых пры ўспаміне пра страчаную

шляхецкую зброю і рушыў – туды, куды
вечер дзьме, лятуць першыя восеньскія
лісты і аблокі і птушкі Сімург і мроі
недавучаных шкаляроў езуіцкага калегіюма.

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ. ЯК ПРАНЦЫСЬ КУПІЎ АЛХІМІКА.

Карэта была шыкоўнай - і бруднай. Бруднай, як мужыцкі скураны поршань. З-за наліплай гразі нельга было разгледзець нават герб на дзверцы карэты. А коні сытыя, імклівыя... Бруд фантанамі з-пад капытоў... Эх, калі б тут кустоў'е на ўзбочыне, ды прыцемак, ды коні трохі замарудзіліся... Тут бы Пранцысь і прычапіўся да экіпажу, і, з дапамогай святога Франтасія, даехаў бы хоць да Каменнай Горкі. Але было светла, а фурман злосна пазіраў па баках, як пугач у пошуках неасцярожлівай мышы. Пранцысь тужліва глядзеў услед карэце, калі раптам... Няўжо святы Франтасій паспрыяў? - фурман, пачуўшы вокліч гаспадара, нацягнуў лейцы... Карэта спынілася. Але мудры шкаляр не спяшаўся падбегчы - мала што заманецца панам? Можа, злосць на кім спагнаць захацелася... Ведама, шляхціц да шляхціца павінен звяртацца "пане браце", як да роўні, незалежна, ці ты магнат, ці "шарачок", у якога нямашака ніводнага прыгоннага. Але насамрэч шыты золатам

кунтуш аблезламу собалю не роўня. З братамі Валадковічамі, кумпанамі Радзівілаў, спаткаешся не ў добры час, не дай Гасподзь – сто і адзін бізун гарантаваны... Ні за трэску, а для форсу. А з вакенца карэты між тым высунулася вусатае аблічча падарожнага. Твар чырвоны, вусы пшанічныя даўжэзныя, на шапцы дзяментавы гуз амаль са сліву, а ад злосці ледзь не агнём дыхае. Чырванатвары спыніўся позіркам на Пранцысэвай шляхецкай шапцы, недарэчна спалучанай са шкалярскай мантыяй... Не прамінуў залаты сыкнет, што цьмяна пабліскваў на Пранцысевым пальцы – нездарма шляхціц хутчэй здохне з голаду, чым застанецца без адзнакаў свайго звання. Хлопец у чарговы раз пашкадаваў, што не мае шаблі. Эх, дзе ты, шабелька... Няхай чорная, не парадная, у похвах са скуры вугра... Без каня – таксама кепска, але заўсёды можна зылгаць, што прайграў вернага дрыгканта ў карты. А шляхціц без шаблі – усё роўна што голы.

– Гэй, ты, гіцаль! Шкаляр! Табе кажу, не лужыне. Падыдзі. Фартуну сваю лаві!

Ага, фартуну... Такі чырванатвары хіба кулаком у пысу адорыць.

Але Пранцысь асцярожна наблізіўся, гатовы ўвобмірг адскочыць.

- Што, у езуітаў вучышся? - слізгануў падарожны позіркам па Пранцысевай апратцы. - Шляхціц?

- Шляхціц! - ганарыста адказаў Пранцысь, паклаўшы руку з сыкгнетам на ўяўную шаблю.

- А грошы маеш, лабідуда? Стаяць! - раўнуў, заўважыўшы, што Пранцысь пры недалікатным пытанні пра грошы адскочыў на тры лужыны, а Пранцысь у сваю чаргу заўважыў самае прыкрае, што пабачыць можна на пустэльным восеньскім гасцінцы, а менавіта рулю настаўленага на яго пісталета. Тут не пабегаеш надта... Ды і фурман вунь які пагрозны, і таксама з пісталетам за пасам - гэты не прамарудзіць пагнацца па гаспадарскім загадзе.

- Ты што думаеш, пан Агалінскі рабаваць цябе будзе? Я прадаць адну каштоўную рэч жадаю. Ну хоць які ламаны паўгрош маецца?

Пранцысь неахвотна палез у кішэню.

- Вось... Шэлег...

- Матка Боска Чанстахоўска! Цэлы шэлег! - пісталет затросся ў руцэ

чырванатварага – так зарагатаў. – Чуеш, зоркавед? Я прадам цябе за цэлы шэлег! – дадаў ён, павярнуўшыся да кагосьці ў карэце.

Потым зноў запытаўся ў падарожнага:

– Як цябе завуць? Імя скажы!

– Пранцысь Вырвіч, са слаўнага роду Вырвічаў з Падняводдзя, герба “Гіпацэнтаўр”!

– Няхай будзе Вырвіч... Запісвай...- апошняя зноў было сказана да невядомага ў карэце.

Пранцысь тужліва пазіраў па баках, выглядаючы ратунку. Раптам дзверцы з захляпаным гразёй гербам расчыніліся, і князь Агалінскі вывалак з карэты хударлявага немаладога тыпуса ў доўгай чорнай апратцы, падобнай да мантыі выкладчыка калегіюму, з паголеным па нямецкім звычаі тварам. Спадар паглядаў калючымі цёмнымі вачыма з-пад адрослых чорных пасмаў гэтак ненавісна, што Пранцысю падалося, што зараз пачуе звыклы вокліч: “Гэта самы лянiвы студыёзус ад Тыбру да Барысфену! А розаг бярозавых яму...” Між тым пан Агалінскі ледзь не адарваў магутнай рукою тыпуса ад зямлі за

каршэнь, хоць той быў вышэй пана на паўгалавы, і штурхнуў яго проста пад ногі шкаляру, у бруд.

- Давай шэлег, васпан!

Пранцысь працягнуў на далоні сваю апошнюю каштоўнасць... Агалінскі ўзяў двума пальцамі:

- Вось! Неба сведка, слова шляхціца: ад гэтага часу паскуднік Бутрымус належыць табе, рабі з ім, што хочаш, — і палез ізноў у карэту, выкрыкваючы на развітанне насмешна. - Ото, шчасце, хлопча, займеў. Гэта муж вучоны, алхімік. Ён табе золата наварыць, засыплешся! Не забывайся толькі бакі яму падпраўляць калацінай, чарнакніжніку праклятаму!

З карэты вылецеў папяровы скрутак проста ў твар Пранцішу, той ледзь паспеў яго схапіць.

Фурман таксама падарыў ашалеламу Пранцысю на развітанне надта брыдкую ўсмешку, тузануў лейцы...

Толькі калі карэта аддалілася на адлегласць свісту, Пранцысь трохі ачомаўся і перавёў позірк на сваё новае ўладанне.

Чалавек моўчкі ўзняўся на ногі і абтрос доўгую чорную світку. Ягоны нос нагадваў

дзюбу драпежнай птушкі, вусны пагардліва падціснутыя... Так што Пранцысю падалося, што гэта не ён купіў валасатага прайдзісвета, а зусім надварот. Ці не варта ўцячы падалей ад гэтага тыпуса, пакуль не позна? А раптам ён і праўда чараўнік... Пранціш разгарнуў звітак: гэта была аформленая, як належыць, папера на ўладанне слугою мужчынскага полу Баўтрамеем Лёднікам, майстрам навук таемных, доктарам ды талмачом, які з прычыны немагчымасці выплаціць доўг у дзвесце дукатаў даў прысягу служыць свайму пану пажыццёва, без платы і права сысці, і пан можа распараджацца ім, як яму заўгодна. Імя Пранціша крыва крыва ўпісалі на належнае месца, атрамант яшчэ не прасох, і апошняя літара прозвішча мела размазаны хвосцік, нібыта яе затрымалі, калі збіралася ўцякаць з падазронага аркуша.

Між тым алхімік утаропіўся ў свайго новага гаспадара змрочным пранізлівым позіркам. Маўчанне зацягнулася, як варшаўскі сойм. Яго парушыў Бутрымус.

- Ну?

Пранцысь разгубіўся.

- Рабіць што збіраецца мой гаспадар?

Тут начаваць, ці як? Пан Пранціш, матка Боска... Толькі бязмозгага хлапчыскі мне не хапала за ўладальніка.

Голас зоркаведа ажно рыпеў ад пагарды. Вырвіч пакрыўдзіўся. Урэшце, гэта не яго толькі што прадалі, як лапатнага мужыка, а фанабэрыстага доктара. Трэба паказаць яму, хто на якім шастку начаваць будзе!

- Куды скажу, Бутрымус, туды і пойдзем... У бліжэйшую карчму, напрыклад.

- Было б дарэчы, каб вы называлі мяне доктарам, - змрочна прамовіў Пранцысеў слуга. - Доктарскага звання мяне ніхто не пазбаўляў, гэтак жа, як Платон не перастаў быць філосафам, калі яго таксама прадалі ў рабства. - Памаўчаў, неахвотна працягнуў: - Карчма - гэта някепска. Апошні раз я еў... Даўно, карацей. Але за што там баляваць? Вы ж, як я разумею, апошні шэлег на маю каштоўную персону патрацілі?

Пранцысь збянтэжана хмыкнуў. Праўда, грошай няма. А пан абавязаны клапаціцца пра сваіх слугаў. Якая павага да пана-галадранца, які й сабе кавалак хлеба не купіць? Праўда, цяпер Пранціш быў багацейшы за свайго татачку на цэлага слугу! У пана Данілы Вырвіча ніводнага

халопа не засталоя, калі не лічыць старой Агаты, усё спляжылася на карчомку.

- А ў вас... у цябе ёсць грошы?

Доктар абварыў юнака поглядам.

- Каб у мяне былі грошы, мяне б тут не было. Ну што ж, рушым у карчму.

І падыбаў у бок Валожына, як чорны бусел з перабітымі крыллямі, не зважаючы ўвагі на шкаляра. Пранцысь разгубіўся. А што, калі доктар накінецца, паперу аб куплі адбярэ, парве, уцячэ? Худзючы, але жылісты і злосны, як хорт. Пранцысь так бы і ўчыніў на ягоным месцы. Ясна, што халопскае становішча гэтаму тыпусу ўнове.

Але шкаляр – гэта вам не тлусты карась, якога можна прыціснуць у нераце. Галоўнае, не спалохаць гэтага... Бутрымуса. Дайсці з ім да люднага месца. А там – перапрадаць хоць каму. Ён жа вучоны, лячыць, відаць, умее, зоркі чытаць... І Пранцысь бадзёра дагнаў свайго слугу, які абьякава расплюхваў нагамі восеньскую калатэчу.

- Пан Агалінскі казаў, ты золата рабіць умееш. Гэта ты яго падманваў, відаць? Наш прафесар Кумоцкі казаў, што гэта байкі ды круцельства, насамрэч нікому не ўдалося зрабіць ані крупачкі штучнага золата!

Доктар падараваў шкаляру яшчэ адзін востры пагардлівы позірк, хоць замест цвіка ў сцяну ўбівай, прыпыніўся, пакорпаўся ў таемных кішэнях свайго балахона і дастаў маленькую шклянную бутэлечку, не больш за мезенец.

Пранцысь прагна ўгледзеўся... У бутэлечцы цямнела нешта падобнае да чорнага вуглю. Доктар патрос змесціва, і шкаляр заўважыў у чорным залатыя іскрынкi. Калі гэта золата, дык за яго й булкі не дадуць... Вусны Бутрымуса перакрывіла горкая ўсмешка.

- Так, лёс злосна жартуе з тых, хто аддаецца гардыні розуму й лічыць, што яму пад сілу зацугляць Богам створаныя стыхіі... У гэтым мізэрным сасудзе, хлопча, дзесяць год майго вартага жалю жыцця, уся мая радавая маёмасць і ўрэшце мае годнасць і воля... Шчопаць золата, змяшанага з попелам... Я сапраўды каштую не больш за шэлег.

Зверху сыпанулі дробныя, як празрыстыя макавінкі, кроплі дажджу. Бутрымус схаваў бутэлечку ў кішэню і рушыў далей, і ляцеў за ім восеньскі вецер, як местачковы падшыванец за юрадам, і

дражніўся празрыстым языком, і тузаў за крысо... А Пранціш падумаў тое, што заўсёды думае ўпэўненая ў сабе, дужая маладосць пры сутыкненні з нечым сталым расчараваннем: “Я ніколі такім не стану. Са мной нічога падобнага не здарыцца”.

Словы даводзілася выцягваць з алхіміка, як пчаліны мёд з корсты – асцярожліва, рашуча і з рызыкай быць уджаленым.

Бутрым Лёднік быў сынам полацкага гарбара. Той меў маленькую майстэрню па вырабе скураў і вялікія надзеі на пашырэнне справы. Але адзіны сын, які атрымаў гучнае імя Баўтрамей, бацьку моцна расчараваў, бо ад смуроду сырых скураў увесь пакрываўся балячкамі ды млеў, як паненка пасля дзесяці мазурак. Адзінае, на што быў прыдатны – змешваць розныя солі ды вадкасці... Але гарбара з яго не выйшла б ніколі, хоць з самога ўсю скуру злупі. Давялося аддаць недарэку ў вучні да дурнаватага ўладальніка лаўкі кніжнай ды майстэрні пераплётнай купца Івана Рэніча. Дабрэны чалавек, але дзівак: ідзе па вуліцы, у кнігу нос уткнуўшы, па начах у трубу на зоры глядзіць, яшчарак ды іншых пачварак у слоіках са спіртам трымае, ды яшчэ вока ўвесь час тузаецца,

быццам на яго нябачная муха садзіцца. Адно слова – няма каму клёку дадаць, бо як з дачкой малою застаўся, так новую кабету ў дом і не ўпусціў. Жонка ад недарэкі самым ганебным чынам збегла з заезжым уланам. Дык Рэніч, замест таго, каб падаць у суд на распусную кабету, ды каб за валасы дамоў прыцягнулі, па закону змусілі адказваць за пералюбства, толькі выцер слязу ды адмахнуўся ад прапаноў: няхай, маўляў, жыве спадарыня Рэніч, як хоча, як ёй шчасней. А яшчэ падазрона, што з габрэямі сябруе, з аптэкарам Лейбам колькі вечароў за вучонымі размовамі правялі! Кажа – усе мы Божыя істоты, усім Гасподзь адну зямлю даў, у адным горадзе пасяліў, на адзін рынак ходзім – і няма чаго нам дзяліць, калі ворагі нашу зямлю падзяліць мараць. Няйначай, кабаліст і чарнакніжнік.

Вось тут, сярод цяжэнных фаліянтаў ды ўтульных томікаў ін-кварта, псалтыраў з залатымі буквіцамі ды філасофскіх трактатаў з загадкавымі малюнкамі Бутрым сябе й знайшоў, бо да навукі кніжнай аказаўся вельмі кемны, і ў стварэнні атрамантаў розных... Трактат Тэафіла “Аб разнастайных штукарствах” вывучыў ён

напамяць гадоў у дванаццаць, і ўмеў скласці фарбу “посх” першага і другога роду, і фарбу вірыдонавую, і аўрыпігмент... І вывучыў, “чым валодаюць грэкі ў адносінах да розных фарбаў і сумесяў, што ведаюць у Таскане пра фініфць ды розныя віды чарнення і чым вылучаюцца арабы ў сваіх каваных, ліцейных альбо чаканых вырабах, якой разнастайнасцю сасудаў, гем, разной косткі з золатам і срэбрам знакамітая Італія, як любяць у Францыі розныя прыкрасы ў вокнах і як пашанотныя ў Германіі вытанчаныя працы з золата, срэбра, медзі, жалеза, дрэва і каменя”. А аптэкар Лейба навучыў яго разбірацца ў зёлках ды мікстурах, і складаць тынктуры, і распавёў пра суадносіны ў арганізме вадкасцяў, іначай – гумораў, а менавіта крыві, жоўтай жоўці, чорнай жоўці і флегмы, а яшчэ навучаў лаціне і старагабрэйскаму...

Іван Рэніч здольнасці хлапца заўважыў, сэрцам да яго прыхінуўся, цяпер было яму разам з кім глядзець на зоры і вывучаць заспіртаваных яшчарак. Бутрым засвоіў усе пераплётныя ўменні і мог працаваць надалей на гаспадара. Але прагу да ведаў Рэніч лічыў галоўнай вартасцю чалавека,

таму вылучыў грошы на навучанне юнага Бутрыма, а нешта дадаў і аптэкар Лейба. Давялося гарбару змірыцца з тым, што сын пойдзе па вучонай частцы. Скончыў Лёднік Полацкі калегіум, атрымліваючы на кожным курсе залаты медаль, тады рушыў ва ўніверсітэт у Празе, скончыў там факультэт мастацтваў, вывучаючы сем вольных навук ды царыцу навук – філасофію, тады перабраўся ў Лейпцыг, паступіў на медыцынскі факультэт... Новыя і новыя веды п’янілі мацней за віно. Здабыў доктарскі ланцуг на грудзі, але больш, чым богаўгодная лекарская справа, захапілі яго навукі таемныя. А найперш – алхімія. Знайсці філасофскі камень! Якая высокая мэта жыцця! А што ж, нават іншы палачанін, славуты Францішак, сын Скарынін, некалькі год на здабыванне таго каменя спляжыў, перад тым, як пачаў кніжкі друкаваць. Год за годам Бутрым набліжаўся да разгадкі... Падарожнічаў, знаёміўся са славутымі мыслярамі і алхімікамі, бачыў такое, што зямному воку бачыць не належыць. І на вайне давялося пабываць, і чуму сустрэць, з палону ўцякаць, і ў палацах красавацца... Нават да шалёнага Марціна

Радзівіла, які заняўся чарнакніжніцтвам ды склікаў да сябе ўсіх знаўцаў навук таемных, патрапіў... І ледзь ацалеў, бо стомлены характвом шматлікіх “кадэтак” князь захацеў чагось незямнога. І чамусьці ўзяў у галаву, а хутчэй наплявузгаў яму ад зайздрасці хтось з вучоных калегаў, што малады Лёднік можа выклікаць для суцяшэння пана Сільфіду, паветранага духа прыгажосці незвычайнай, які надорвае зямнога каханка здольнасцю лётаць ды мову птаства разумець... Толькі вось не хоча Баўтрамей прызнацца ў гэтым сваім уменні, каб адзінаасобна вабнотамі духаў паветраных цешыцца. Так што калі не менш шалёны брат Марціна Геранім Радзівіл, па мянушцы Жорсткі, разам з другім братам, гетманам Міхалам Радзівілам ды пляменнікам Каралем узялі штурмам Марцінаў замак, а вучоную хеўру разагналі, Бутрымус успрыняў гэта як ратунак, бо гаспадар усур’ёз збіраўся пусціць упартага алхіміка на інгрыдыенты для доследаў.

Пакуль муж вучоны швэндаўся па свеце, і маладосць прайшла, і бацькоў забрала чорная воспа – толку, што сын на лекара вывучыўся. Але часу гараваць не было. Алхімік засеў у бацькоўскім апусцелым доме

і пачаў Вялікае Дзеянне – здабываць філасофскі камень... На рэдкія складнікі спляжыліся і свае, і бацькоўскія грошы. Дом і майстэрня пайшлі ў заклад. І гэтага не хапіла. А таемны працэс быў ужо на той стадыі, калі нельга адыходзіць ад палаючага тыглю, калі нельга перарываць справу. Бутрым паступова перастаў лекаваць нават самых багатых кліентаў. І ўрэшце заклаў аднаму з іх – пану Агалінскаму – апошняе, што меў: сябе самога, паабяцаўшы, што вось-вось зможа ператвараць жалеза і волава ў самае чыстае на свеце золата, і тады расплоціцца з панам з лішкам. А іначай будзе служыць яму да скону.

Агалінскі чакаў цэлы год. Урэшце золата збліснула ў вугалях тыглю... Але калі пан усвядоміў, колькі будзе каштаваць адна манета з такога штучнага золата, і колькі гадоў трэба збіраць на яе бліскучы метал – уз'ятрыўся і запатрабаваў доўг. І Лёднік перастаў быць вольным чалавекам.

У жаху Бутрым азірнуўся на свой лёс... І зразумеў, што гэта – Божае пакаранне. Ён даў сабе слова, што больш ніколі не пойдзе супраць Божага промыслу, не стане не толькі займацца алхіміяй, але й нават

складаць гараскопы, назаўсёды адрачэцца ад чараўніцтва і гадання.

Пану Агалінскаму гэтыя перамены дужа не спадабаліся. Выходзіла, што не толькі золата, але й прадказанняў паводле зорак ад Бутрыма не дачакацца. Агалінскі пагразіўся, што аддасць упартага зоркаведа службыць на стайню. Але раскаяны алхімік толькі нудзіў пра Божую волю і грэх чарадзеяства, чытаў каноны святому Кіпрыяну, які калісьці ўласныя магічныя кнігі спаліў, і ніякія ўгаворы, нават па скабах ды па спіне, на яго не дзейнічалі. А паколькі знаўцам атрутаў разнастайных Лёднік быў выбітным, у здольнасці да сурокаў ды чорных замоваў яго таксама моцна падазравалі, дык Агалінскі пачаў баяцца кусок у горла класці. Тады і дэклараваў пан на гарачую галаву, што прадасць бескарыснага даўжніка першаму ж мінаку на гэтай дарозе. Вось і атрымалася тое, што атрымалася...

Пранціш хуценька прыкінуў: каб у карчме ягоны слуга пачаў складаць за грошы гараскопы, можна было б някепска зарабіць... Хто ж не хоча зазірнуць у будучыню! Нават Пранцішаў бацька, п'янтос і буяш, на кожнае вялікае свята

замаўляю сабе прадказанне ў аптэкара з бліжэйшага мястэчка, які падрабляю зоркаведам. Але ж калі гэты ўпарты Лёднік астралогію адрынуў, можна скарыстаць ягоня іншыя ўменні...

- Слухай, Бутрым, а ты навукі лекарскай не забыўся?

Алхімік пагардліва хмыкнуў.

- А што, пан расхварэўся?

- Не дачакаешся! А вось у карчме, куды мы прыйдзем, хворыя абавязкова знойдуцца. Грошай і заробім! Толькі вось што... - Пранціш у роздуме ўскалмаціў русявы чуб, які выбіваўся з-пад шапкі, нібыта мала прарабіў тае работы вецер. - Хто ж паверыць, што славуты доктар - слуга шкаляра... Каб да цябе пацыенты пайшлі, трэба важнасці напусціць. Ты, галоўнае, маўчы і рэцэпты паразумней ды падзіўней выпісвай на лаціне. А я сам усё скажу.

Бутрым змрочна акінуў позіркам жвавую постаць свайго гаспадара, зазірнуў у ягоня блакітныя вочы, гэтка сумленныя, што хацелася адразу абмацаць свае кішэні, і тужліва ўздыхнуў.

- Нешта прадказвае мне, я сто разоў пашкадую, што пан Агалінскі не адправіў

мяне служыць на стайню.

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ. ЯК БУТРЫМ ЛЁДНІК І ПРАНЦІШ ВЫРВІЧ У КАРЧМЕ БАЛЯВАЛІ.

Калі б Пранціша спыталі, у чым глыбокі філасофскі сэнс існавання прыдарожнай карчмы, шкаляр не задумваючыся б адказаў: у тым жа, у чым сэнс перлінаў, знізаных на нітку. Навошта нітка, калі на ёй не будзе перлінаў?

Гэтая карчма пад гучнай шыльдай “Рым” не была самай шыкоўнай... Тры абадраныя таполі ціснуліся да сценаў, нібыта п’яныя госці. Затое ля самой карчмы стаяла ажно некалькі экіпажаў – ад сціплай таратайкі да дыхтоўнай карэты, хаця і без гербаў. А гэта быў добры знак – будзе з каго браць даніну!

Паветра ў карчомцы можна было рэзаць нажом. Адразу чулася, што любімыя стравы заўсёднакаў – капуста і шкваркі, а улюбёныя напоі – піва і гарэліца. Шклянны бог меў тут сталую паству. “Тры! Васьмёрка! Венера! Сабачыя вочы!” – выкрыквалі гульцы ў косткі. Сляпы спявак, худы, як чараціна, з выцягнутым бледным тварам, выводзіў

тонкім голасам “Дароту” ў суправаджэнні скрыпкі ды басэтлі. Стары шляхцок з абвіслымі вусамі, у сармацкім строі, футра якога пабіла моль, як Міхал Глінскі – татараў, пацягваў піва з самай кіслай мінай. Маладая слічная карчмарка з чорнымі валасамі, прыбранымі пад сляпуча белы каптур, пачшыва выслухоўвала ягонае шляхецкае буркатанне пра падзенне нораваў.

Лекар і ягоны “асістэнт” сціпла ўселіся за кутні столік, ледзь не млеючы ад спакусных пахаў, і Вырвіч пачаў выведку. Пяцёра мужыкоў, падобна, з Гарадзеншчыны, гэтак падазрона паглядалі па баках, відаць, спалоханыя чуткамі пра неверагодных прайдзісветаў, што чакаюць сумленнага хрысціянна ў кожнай карчомцы, што спадзеву развесці гэтых дзікуноў на нешта было мала. Ад гарадзенцаў вельмі заўважна патыхала казліным лоем, якім прасталюдцы, выпраўляючыся ў шлях, змазваюць вопратку ад паразітаў. А вось трое шляхццокоў, апантана занятыя гульнёй у косткі, былі вельмі абнадзейваючай кампаніяй, дыяментавыя гузы на іхніх шапках

паблісквалі, як жарынкi, і не паспрабаваць абчысціць іхнія кішэні проста грэх... Праўда, не відаць было нікога, падобнага да асобы, што магла б прыехаць у шыкоўнай карэце без гербаў, якая стаяла ля карчмы. Шляхціц у пабітым моллю футры дакладна быў не з такіх. Напэўна, асабліва важныя госці адпачывалі на другім паверсе, дзе мелася пара пакойчыкаў. Можа, тым гасцям удасца збыць алхіміка? Пранціш, як хлопец сумленны, не супраць быў падшукаць лекару прыстойных гаспадароў. А той малец за столікам пад самай лесвіцай, падобны да "юрысты з палестры", дробнага чыноўніка, які выконвае чарнавую працу ў судзе, неадменна віж: вунь як прыкідваецца, нібы яму абыякава, што вакол яго гавораць, а сам так і шнырыць бяклымі вачыма, вышукваючы крамолы. Гэтага трэба асцерагацца... Невядома, на каго працуе. 1759 год ад Нараджэння Хрыстова, часіны смутныя, маскоўскія войскі раз'язджаюць па краіне, адны магнаты хаўрусуюцца з расейцамі, другія інтрыгуюць супраць, соймы зрываюцца адзін за адным... У Прусіі вайна, кароль-саксонец уцёк са свайго Дрэздэну ў Варшаву. З уласным народам

зладзіць не можа, а да тутэйшага яму й зусім як да сухой ігрушы... Ён нават па-польску, седзячы на польскім троне, не навучыўся гаварыць, не кажучы пра беларускую мову. А суседзі, слабасць уладаў адчуваючы, не супраць зноў прайсціся па ліцвінскіх землях. Бо землі гэтыя – спаконвек на скрыжаванні, здабываюць іх, як філасофскі камень, зацята, стагоддзямі, не шкадуючы сродкаў і жыццяў чалавечых, і калі б з костак і крыві вырасталі белыя дрэвы з чырвоным лісцем, як у бабулінай казцы, дык пушчы й лясы зямлі гэтай нагадвалі б чырвонае мора...

Пранцысь азірнуўся на Лёдніка: той сядзеў, выпрастаўшы спіну, як быццам рыхтаваўся прымаць іспыты, і нат па баках не глядзеў, і здаваўся ў сваёй чорнай апранасе тут гэтакім жа звычайным, як гармата на таку. Чарнявая карчмарка, якая сноўгала між сталамі са збанамі піва, як лёгкі чоўнік між чаратоў, падазрона слізганула вачыма па цёмнай фігуры ў куце... Пранціш зразумеў, што трэба пачынаць сваю справу. Сарваў шапку з аблезлым собалем і ўрачыста махнуў ёю, нібы выклікаў бога паўночнага ветру.

- Шаноўнае панства! Толькі сёння,

праездам у Парыж з Лемберку – вядомы лекар пан Баўтрамеюс Лёднік, майстар ацаленняў, знаны алхімік і зоркавед, які лячыў каралёў ды князёў. Любую хваробу ён пазнае і лекі ад яе прызначыць! Мяне ацаліў за адзін дзень ад самай акрутнай ліхаманкі! Усяго тры шэлегі за кансультацыю!

Лёднік падціснуў вусны, быццам яго абзывалі шыбенікам, але есці, відаць, хацеў і ён, таму дастаў з кішэняў сваёй упэцканай чорнай світкі паперкі і аловак і паклаў перад сабой на стол, рыхтуючыся выпісваць рэцэпты.

– Пане-браце, а ад нарываў у горле пан лекар дапаможа? – насцярожана папытаўся стары шляхцюк, адсунуўшы келіх піва.

– Ад усяго! – упэўнена сцвердзіў Пранціш. – Тры шэлегі!

Да заезжага эскулапа пацягнуліся кліенты. За старым шляхцюком, які, відаць, усё яшчэ замест шкарпэтак загадваў насыпаць у свае боты нацярушаную салому – гульцы ў косткі, за імі – чорнабароды рамізнік, у якога круціла рукі перад дажджом, тады – дзве кабеты-кухаркі... Нават сімпатычная карчмарачка доўга сядзела перад алхімікам, і той цярапліва

правяраў ейны пульс па чарзе на абедзьвух руках. Грошы браў Пранціш, і хутка яму ўжо не падалася добрай ідэя прадаць лекара. Калі вось так вадзіць яго па карчомках ды засценках, як цыганы мядзведзя, дык можна някепска жыць! Лёднік абслугоўваў хворых найлепшым чынам. Важна выслухоўваў, абмацваў, сурова дапытваў і выпісваў мудрагелістыя рэцэпты, каму *oleum mentha*, каму *unguentum commune*, каму *syropus koraiba*. Пад ягоным паглядом людзі мізарнелі, як шкаляры, але й у выратаванне лёгка верылі, па тым жа прынцеце, чаму лічыцца, што чым гарчэйшыя лекі, тым мацнейшыя. Лёднік аднаму возніку нават руку пашкоджаную спрытна на месца ўставіў, пакруціўшы ды тузануўшы. Адразу відно было, што лекару не ўнове ніякія раны.

Пранціш замовіў піва і свіных скабак з капустай столькі, колькі маглі з'есці двое дужа галодных мужчын. Вядома, з лекарам побач не сеў – дзе гэта бачылі, каб шляхціц еў за адным сталом са слугою! Асабліва сагравала думка, што фанабэрыстаму доктару, напэўна, даводзілася сядзець за адзін стол з такімі радавітымі асобамі, якія

Пранціша, сына збяднелага шляхцюка-апойкі, і на ганак не пусцілі б... Каб не даводзілася выяўляць з сябе асістэнта, Пранціш паказаў бы халопу ягонае месца! А пакуль проста прыстроіўся падалей... Заўважыў, што слуга ягоны, перш чым падсунуць да сябе талерку, перахрысціўся па праваслаўным звычай, шчопаццю.

Піва было не самым паганым, не заяц зварыў, але Пранцысь прыкмеціў, што маладая карчмарка, якую, як увішны шкаляр даведаўся, звалі Адэля, некалькі разоў бегала наверх са збаночкам, куды налівала віно з адмысловай бочачкі. Віно, як відаць, куды смачнейшае, чым тое піва. Пранцысь вырашыў, што лепшы спосаб пакаштаваць добрае пітво – падлабуніцца да карчмаркі. Але тая толькі зморшчыла кірпаценькі носік: маўляў, шаную вашу мосць, але не пра васпана далікатэсы, тытулаванымі панамі выкупленыя.

Між тым Адэля ў чарговы раз, пацокваючы па прыступках чырвонымі абцасікамі, што гэтак спакусна паказваліся зпад фальбонаў спадніцы, пабегла наверх, на гэты раз не так хутка, бо срэбны тазік у яе руках быў поўны цёплай вады. Дакладна

наверсе высакародная дама... Пранцысю так і карцела паглядзець на таямнічую незнаёмку. А можа, праз Адэлю прапанавачь ёй паслугі свайго лекара, вось і будзе падстава для візіту?

Вырвіч азірнуўся. Лёднік змрочна ўтаропіўся ў келіх, нібыта хацеў убачыць скрозь яго сваю вартую жалю будучыню... Але ў келіху ўсяго толькі пенілася не самае лепшае піва. Музыкі завялі чарговую песню, заплакала скрыпка, загула басэгля, задрыжэлі па кутах вечаровыя цені, якія не магло разagnaць дрогкае полымя бледных свечачак, што рыхтаваліся стаць бруднымі лужынамі воску.

Куды едзеш, Рамане?

Ой, вір-вір, бом-бом.

На кірмаш, васпане!

Ой, вір-вір, бом-бом.

Алхімік правёў доўгімі пальцамі па худым твары, нібыта не пазнаваў сам сябе. Палез у кішэню і дастаў маленькую шклянную бутэлечку... Пранцысь ведаў, што ў ёй.

А што вязеш, Рамане?

Ой, вір-вір, бом-бом.

Воз дзяўчат, васпане!

Ой, вір-вір, бом-бом.

Пачым цэніш, Рамане?

Ой, вір-вір, бом-бом.

Па чырвонцу, васпане!

Ой, вір-вір, бом-бом.

Скрыпка галасіла, нібыта была жывой істотай, якая страціла самае дарагое. Нават за суседнім сталом на імгненне прыціхлі галасы гульцоў у косткі. Бутрым паднёс блізка да вачэй бутэлечку, страсянуў, углядаючыся ў сваё апошняе золата... Нават здалёк Пранцысь бачыў, як крывяцца ягоныя вусны.

Куды едзеш, Рамане?

Ой, вір-вір, бом-бом.

На кірмаш, васпане!

Ой, вір-вір, бом-бом.

А што вязеш, Рамане?

Ой, вір-вір, бом-бом.

Воз хлапцоў, васпане!
Ой, вір-вір, бом-бом.

Пачым цэніш, Рамане?
Ой, вір-вір, бом-бом.

Па талеру, васпане!
Ой, вір-вір, бом-бом.

Каго прадаюць за талер, а каго й за шэлег, усім ёсць цана ў гэтым не лепшым са светаў... Басэтля глуха падтаквала высокаму голасу сляпога спевака. Пранціш намацаў у кішэні вежачку – кубак з астрагаламі, косткамі для гульні. Можа, далучыцца да кумпаніі? Часам удавалася ж выйграваць ды мухляваць, калі не натрапіш на мацнейшага махляра. У калегіюме ён ды адзін шчаўлік з малодшага курсу, Міхась Міцкевіч, таксама з небагатай шляхецкай сям’і, былі самымі моцнымі гульцамі. Міцкевіч, праўда, асаблівая здольнасці меў: мог тры разы запар выкінуць “венеру” – усе шасцёркі, і ніхто падлавіць не мог на ашуканстве. Той шчаўлік цвёрда збіраўся, як падрасце, ехаць у Лемберк, каб павучыцца ў лепшых шулераў і пасля каралёў абыгрываць. Пранцысь жа марыў стаць славым ваяром

і здабыць багацце і тытулы шабляй, якую, дарэчы, таксама ў бліжэйшы час варта было раздабыць. Выпітае піва прыемна круціла галаву і змушала да подзвігаў.

Чарняявая карчмарка зноў спусцілася ўніз і наліла ў збан з маленькай бочачкі адмысловага віна. Пранцысь зараз жа падскочыў да маладзіцы, як бусел да наладаванай жабкамі калюгі, залапатаў, зажартаваў... Але карчмарка і сама мела язычок востры, як шабля каралеўскага улана, і блакітныя вочы Пранцыся ніяк не маглі прабіцца да ейнага загартаванага досведам карчмарскага рамяства сэрца. Гэта яна шляхціцу адмаўляе? Эх, была б у яго шабля!

Збанок у руце Адэлі прыцягваў, як гарачая смала – парушынку... Кабета спрытна абмінула нахабнага юнака і рушыла, аглядаючы сваю гаспадарку, як гетман – поле бітвы. Параўнялася са сталом, дзе сядзеў Лёднік... Нешта ціха таму сказала... І – што такое? Паставіла перад Пранцысевым слугою запаветны збаночак!

Шкаляра ажно працяла ад злосці. Баўтрамей падняў на кабету цёмныя вочы:

– Выбачайце, пані, я цяпер не магу

дазволіць сабе такайскае.

- Гэта пачастунак ад мяне пану лекару!

А прамовіла з якой удаванай сарамяжнасцю! І нават нібы няўзнак прыхінулася да чарадзея! Пранцысь нічога не мог зразумець. Ён, Вырвіч – юны, вясёлы, гожа, а добрае віно дастаецца на дарэмшчыну старому змрочнаму чарнакніжніку з дзюбатым носам! Што ён, прысушвае кабетаў лацінкай? Альбо носіць пры сабе мяса маладога жарабяці, высушанае ў новым паліваным гаршку, ці валасы з канца воўчага хваста, а можа ўласную кроў, выпушчаную ў пятніцу, змяшаную з заечымі ядрамі і вантробай галубіцы, у парашок ператвораную, кабетам падсыпае?

Яшчэ трохі пашаптаўшыся з лекарам, Адэля сышла, нават не зірнуўшы на блакітнавокага чубатага шкаляра. Лёднік праводзіў яе вачыма, няспешна наліў віна, чырвонага і густога, як кроў, у свой апусцелы келіх, нават нейкі мройны выраз на твары з'явіўся... Успомніў залатыя свае дзянькі, відаць, калі не такое шчэ віно смакаваў. А смалы табе гарчай!

Пранцысь ірвануўся наперад і цопнуў

келіх проста з-пад носу алхіміка. Гледзячы ў вочы свайму слуге, няспешна выпіў. Ад злосці нават не распрабаваў добра. Але віно, здаецца, выдатнае... І мацнейшае за піва. Парадкам мацнейшае. Бразнуў пусты келіх аб стол. Лёднік, нібыта вывучаючы рэдкую хваробу, глядзеў на гаспадара. Зноў наліў поўны келіх. Працягнуў руку...

Пранцысь зноў апярэдзіў слугу. Павольна паднёс келіх да вуснаў, выпіў, не адрываючы позірку ад чорных вачэй, у якіх болей за ўсё на свеце хацелася пабачыць замест прыхаванай жарынкi насмешкі – праўдзівую крыўду. Але трымаць позірк на адной кропцы станавілася ўсё цяжэй, аблічча паскудніка Баўтрамея пачало нейкім незразумелым чынам дваіцца.

Пусты келіх лягнуў аб дубовы стол. Лёднік зноў прамаўчаў, пасядзеў, апусціўшы галаву. Пранцысь, крыху пагойдваючыся, навісаў над ім пагрозна, як цыклоп над Улісам. А што – ён, пан Вырвіч гербу “Гіпацэнтаўр”, моцны, вялікі... Уга, які зух! Што перад ім нейкі доктар, няхай той і ў Празе вучыўся! У галаве гралі скрыпкі і дуды, падлога пахіствалася ў такт музыцы, так што давялося абаперціся абедзьвума

рукамі аб стол.

Алхімік, як нічога не было, напоўніў келіх. Пранцысь зноў паспеў першы, хаця й расплюхаў каштоўнай вадкасці... Але ягоную руку раптам імкліва перахапіла, як абцугамі, рука лекара. Лёднік холадна прамовіў, не гледзячы на шкаляра.

- Думаю, васпану ўжо досыць.

- Ды як т-ты пасмеў! Ды я ц-цябе... Хам... Біз-зуноў пакашт...шту...

Язык, аднак, не паспяваў за абуранымі думкамі, свет навокал загайдаўся, як адлюстраванне ў веснавой вадзе. Вырвіч толькі ўсвядоміў, што нехта ўзваліў яго на плячо самым ганебным чынам, як мяшок з гарохам, і некуды панёс. Ды яшчэ нізкі голас дзесьці побач бурчэў:

- Дурное хлапчыска...

На гэтым доўгі дзень прыгодаў для Пранцыся Вырвіча завершыўся.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ. ЯК ПРАНЦІШ ПАЗНАЁМІЎСЯ З ВАЕВАДЗЯНКАЙ І ЛЕДЗЬ НЕ СТРАЦІЎ АЛХІМІКА

Раніца пачалася з галаўнога болю. Гэткая нармальная шляхецкая раніца. Пранціш ледзь прадраў свае калісьці ясныя блакітныя вочы. Ён ляжаў у ложку не самым шыкоўным, але ўсё-ткі ў ложку, а не на падлозе... Хаця й на адвечным для прыдарожнай карчмы сенніку. Падобна, ім вылучылі, як ганаровым гасцям, пакойчык на другім паверсе. Адэліна ласка? Памяць патроху вярталася, і гэта не радавала. Няўжо яго сюды прынёс Лёднік? Пранціш успомніў, як выхопіваў келіхі з-пад аб'ёмістага носу доктара з радасным адчуваннем, што гэта сапраўдны подзвіг, і шчокі загарэліся ад сораму. А дзе той доктар? Ці не збег? Вырвіч паспрабаваў прыўзняцца, але ад гэтага свет паплыў купальскім карагодам, нават водбліскі вогнішча прымсціліся... А Божачкі, як галава баліць!

- Што, нашукаўся пан ін віна верытас? -

насмешны голас побач успрыняўся з палёгкай. Шкаляр павярнуў галаву, ад чаго ўваччу сцямнела. Калі туман разамгліўся, Пранціш зразумеў, што доктар, ужо без сваёй чорнай мантыі, у адной белаі кашулі і саксонскіх нагавіцах, мяшае ў кубку нейкі адвар, ад якога ідзе пах сабачае мяты.

– І часта пан Вырвіч даходзіць да такога стану? – насмешна прарыпеў алхімік.

– Я не люблю быць такім... Такім, як мой бацька...

Вырвіч адразу пашкадаваў сваіх словаў... Што значыць, п'яны рот на замку не трымае, *embritas et amor cuncta sekreta produnt*. Але Лёднік нават не хмыкнуў. Толькі папытаўся, працягваючы нешта калбаціць у кубку:

– А вось што мне цікава... Пан мой такі баявіты, а без шаблі. Відаць, у геройскай сечы сваю зброю пакінуў?

– Ага, у сечы... – вось жа ўмее людзей цвеліць. – У канвенце забыўся.

– Значыць, уцякаць давялося... Няўжо дачку якога прафесара спакусіў?

Злыя словы Лёдніка, аднак, гучэлі хутчэй буркатліва, чым з'едліва, тым болей сам ён тыцнуў гаспадару пад нос гліняны кубак з адварам.

- Падымайся...Пі...

І нават дапамог прыўзняцца. Пранціш таропка глынуў гарачую вохкую вадкасць – смажыла страшэнна... Уваччу амаль адразу праяснілася, сцішыўся галаўны боль. Добра мець свайго лекара!

Між тым Лёднік глядзеў на юнака неяк дзіўна.

- І ты не папытаўся, што ў кубку? Не загадаў мне адпіць самому? А калі б я табе атруту падліў?

- А што, ты мог? – весела папытаўся Вырвіч, адкідваючыся на сеннік. Алхімік моўчкі стаяў над ім, худы твар яго яшчэ больш выцягнуўся... І Пранціш раптам зразумеў, што лекар не звык, каб яму вось так верылі. Відаць, сярод не самых лёгкіх бліжніх туляўся...

- Можаш быць спакойны, пан Францыск, я падаваў людзям толькі лекі...- голас алхіміка гучэў глухавата, нібыта ён усё яшчэ быў уражаны.

- А я і не пераймаўся! – Пранціш салодка пацягнуўся. Ведае ж алхімік сваю справу! Нават млосць прайшла... Эх, як добра, калі цябе не будзяць ледзь не з першымі пеўнямі, каб уставаць на ўрокі...

Зараз бы шаблю ў рукі, ды на каня, ды каб за табой вернае войска! Дзе тая шабля з выгравіраваным на дзяржальне Гіпацэнтаўрам...

- Дарэчы, я не Францыск, а Франтасій!

Лёднік шчыра здзівіўся.

- Таксама праваслаўны?

- Вырвічы веры не мяняюць! - горда паведаміў Пранціш. - А мой святы абаронца, пакутнік Франтасій, уга які святы! Яму і ягоным папличнікам рымляне ў галовы цвікоў набілі, а потым адсеклі. Дык пакутнікі галовы паднялі і да свайго біскупа Франтона развітацца прыйшлі. Вось што вера ўчыняе!

Вырвіч пазяхнуў, але спаць больш не хацелася. Лёднік завязваў мяшэчкі з сухімі зёлкамі, з якіх варыў адвар, і маўчаў, як мур. Трэба ж, які нецікаўны... Альбо назнарок прыкідваецца.

- Ніякіх дачок прафесарскіх я не спакушаў, бо не патрапіліся, - лена парушыў маўчанне Пранціш.- А ўцякаць давялося... з-за Вараняці.

- Птушку на лекцыю прыцягнуў? - буркатнуў лекар. - Блазнота...

- Вараня - так сябрука майго празвалі...

Ну не тое што сябрука... Як з такім сябраваць... Ён гарбунок быў. Хворы такі, смешны... Але разумны, халера.

Пранцысь заплюшчыў вочы, каб аднавіць да рысачкі твар беднага Вараняці.

Насамрэч звалі яго Дзянісіі. Быў ён з сям'і небагатай, але ўсё-ткі не такой беднай, як Вырвіч, які патрапіў на вучобу толькі дзякуючы хроснаму-пісару. Абодва былі з праваслаўных сем'яў, езуіты бралі на вучобу ўсіх, разлічваючы, што да канца вучобы кожны схізматык пераканаецца ў правільнасці каталіцкай веры.

З Пранцішам увогуле прыкрасць здарылася – сярод ягоных аднакурснікаў апынуўся сын пана з суседняга маёнтку, які не аднойчы бачыў, як Пранцысеў бацька вывозіць на сваё поле гной, урачыста ўторкнуўшы ў кучу на возе шаблю. Калі шляхціц пры шаблі – значыць, няма шляхецкаму гонару ганьбы! Вырвічу жыцця не стала – дражнілі яго Гнаявіком, нос заціскалі, побач стоячы... Толькі Пранцысь нікому крыўды не спускаў. Нават калі не асіліць адразу, калі самога наб'юць купай – пасля ўсё роўна дастане, па адным асочыць... Хадзіў увесь час пабіты, сядзеў на